

Жылына бір сөз жоғалады

Академик, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің профессоры, филология ғылымдарының кандидаты, көрнекті абайтанушы және абылайтанушы ғалым, Қазақстанның еңбек сінірген қайраткері, баспасөз тарихшысы, Қазақстанның құрметті журналисті, Қарағанды және Қызылжар өнірінде журналистік мамандыққа оқытуудың негізін қалаушы Зарқын Сыздықұлы ТАЙШЫБАЙМЕН кәсіби журналистикағы өзекті мәселелердің бірі – дұрыс сөйлеу және дұрыс жазу жайында әңгімелескен едік.

– Зарқын Сыздықұлы, қазір кейбір журналистер дұрыс сөйлемейді, дұрыс жазбайды деп жатамыз. Сонда олар тіл білмегеннен осындай кемшілік жібере ме?

– Журналиске тіл үйретудің керегі жок. Ол балабақшада тілі шыққанда, мектеп бітіріп аттестат алғанда кәдімгі қазақ тілін біліп шығуы керек. Өйткені журналистиканың басқа да мәселелері жетерлік. Мениң еңбек кітапшамда «әдеби қызметкер» деген жазу бар. Оның журналистен сәл «оттеногы» жоғары. Әдеби қызметкер, әдеби редактор деген болады. Яғни олар мәтінді әдеби тілмен өндейді. Бұрын «Правда», «Известия» сияқты үлкен газеттерде «литературный редактор» деген болған. Газеттегі стильді түзетіп отырады. Бәлкім, қазір журналистика факультеттерінде осындай мамандыққа оқыту керек шығар. Жуырда бір конференцияға қатыстым. Жүрттың алдына сөз сөйлеуге шыққанымда слайд көрсетті. «Зарқын Тайшыбай. Филология ғылымдарының кандидаты, М.Қозыбаев атындағы СҚМУ-дың профессоры» деп шықты. Сонда ана жердегі сөйлемде стильдік қате кеткенін бір адам баласы аңғарған жок. Яғни М.Қозыбаев филология ғылымдарының кандидаты болып кеткен. Бұл сейлем, керісінше, былай жазылуы тиіс: «Зарқын Тайшыбай – академик, М.Қозыбаев атындағы СҚМУ-дың профессоры, филология ғылымдарының кандидаты». Университетте менің 75 жылдығымды тойладық. Сонда төрге үлкен суретімді іліп қойыпты. Соның жаңына «Зарқын Сыздықұлы Тайшыбай – 75 жыл» деп жазыпты. Эй, жыл деп өлген адамға, жас деп тірі кісіге жазады емес пе?! Орысшада бәрі лет деп жаза береді. Мысалы, Абай 175 жасқа келді демейміз ғой. 175 жыл дейміз. Осындай болмашығана нәрселер – сауаттылығымыздың, мәдениеттілігіміздің бір түрі. «Межкультурная коммуникация» дегеніміз осы. Қазақта адамның аты-жөні бірінші айтылады. Бірақ біз қазір Тілеубай Төлен Зәрубайұлы деп жазамыз. Бұл – үлкен қате. Мысалы, Алтынсарин Ибраһим демейміз ғой. Ал орысшада фамилиясы бірінші жазылады: Иванов Петр. Бұлай жазылатын себебі, ол кімнің Иваны? Иванның Иваны ма, Петрдің Иваны ма? Орыстар Иванова дочка, Иванов сосед дей береді. Ол – Иванның қызы, Иванның көршісі деген сөз.

– Демек, қазір журналистердің өздері сөздерді орнына дұрыс қолданбайды дейсіз ғой. **Мұндай жағдай басқа ұлттарда болмаған ба?**

– Сөздерді өз орнына қолданбаймыз. Жыл сайын бір сөз жоғалады. Мұндай уайым бұрын орыста болған. Себебі 18-ғасырда орыстардың бәрі французша сөйлеп кетті. Кейін орыстың сөзін қолдана бастады. Мысалы, орыста «критика» деген сөз бар. Критикос – латын сөзі. Орыстар осы сөзді қалай орысшалау керегін ойлаған жок. Сол сияқты мониторинг, рейтинг деген сөздердің қазақша баламасын да бізде ешкім іздең жок. Рейтинг деген сапасы, дәрежесі болуы мүмкін. Неше түрлі әдемі сөз ойлап табуға болады. Сынып деген сөз шықпай тұрғанда класс дегенді қолдандық. Өйткені сынып деген сөзді ойлап таппадық. Сыныф та арабша. Бірақ оның қазақша баламасын табуға ешкім басын қатырғысы келмейді. Саты, басқыш дедік те, ақыры сыныпқа тоқтадық. Табиғатта адамды дамытатын қайшылықтар. Құн сүйтпаса жылы киім кимейміз ғой. Қатты сұыған сайын үстімізге киетін тон, тұлып, т. б. ойлап шығарамыз. Солай ғой. Сөздерді қолданғанда да тұра осылай. Біз қиналмай-ақ кез келген сөзді айта саламыз, жаза саламыз. Тілді орнына қолданбаймыз.